

πολλά μαζί στην περιοχή. Για περισσότερη ασφάλεια είπαμε στο βοσκό να μας κλείσει, αλλά να μη το πει σε κανένα στο χωριό. Βάλαμε εμείς από κάτω ένα σανίδι και ο βοσκός έριξε πάνω σ' αυτό πέτρες και χώματα και το έκλεισε τελείως. Ευτυχώς οι Άγγλοι πέρασαν και δεν το βρήκαν. Ο βοσκός όμως το είπε και ο ένας με τον άλλο το έμαθαν όλοι το χωριό, όμως κανένας δεν το πρόδωσε.

Ήταν ένα πολύ καλό κρησφύγετο. Δεν ήταν μεγάλο, είχε όμως βρυσιμιό νερό μέσα. Περιποιηθήκαμε την πηγή σε μια μικρή δεξαμενούλα με τσιμέντο και έτσι είχαμε εγκατάσταση νερού μέσα στο κρησφύγετό μας, που ήταν μεγάλη υπόθεση. Στη μια μεριά ήταν η πηγή, στην άλλη κοιμόμαστε. Σηκώναμε τα στρωσίδια τη μέρα και το μετατρέπαμε σε καθιστικό, τραπεζαρία. Το είχαμε περιποιημένο με τα ραφάκια του. Ήταν ένα τετράγωνο υπόγειο που δεν χωρούσε και πολλούς.

Μέναμε συνήθως δυο-τρεις μέσα, έτυχε όμως να φτάσουμε και τους έξι. Θυμούμαι, μια φορά ήμαστε πολλοί. Σπρώξε ο ένας, σπρώξε ο άλλος, ρίξαμε τον Παρίδη στο «ποταμούδι» της πηγής.

Ένα άλλο περιστατικό που μας συνέβηκε στο ίδιο κρησφύγετο είναι που ήλθε ένα φίδι στην είσοδό του και παρ' ολίγο να πέσει πάνω μας. Όταν τύχαινε κάποιος να μας δει στο μέρος εδώ ή όταν είχε έρευνες κάπου εδώ γύρω, το εγκαταλείπαμε για λίγο και επανερχόμεθα. Είχαμε πολλά κρησφύγετα.

Αυτό όμως της Ξεροπηγής το είχαμε πάντα έτοιμο για χρήση. Όταν το πρωτοετοιμάσαμε, μόλις το κλείσαμε και μπήκαμε μέσα και ενώ απ' έξω ήταν ακόμα τα σημάδια μας με τα κουγκριά που χρησιμοποιούσαμε, ήλθαν Άγγλοι από πάνω μας. Καταγινόμαστε να καρφώσουμε τα ράφια, όταν ακούσαμε τες ομιλίες τους. Σταματήσαμε να κτυπούμε και, παραμερίζοντας το μαζί της εισόδου, είδα Άγγλους στρατιώτες με σκύλλους να ψάχνουν. Έδωσε ο Θεός και δεν μας ανακάλυψαν. Ήμουν με το Χρυσανθή.

Μου έρχεται στο νου ένας άλλος κίνδυνος, που πέρασαμε με το Χρυσανθή και πάλι στο σπίτι του Ανδρέα Σουρουκλή. Είχαμε μαζέψει τα βλήματα, που δεν είχαν πυροδοτηθεί στο Αβδελλερό σε γυμνάσια των Άγγλων, και τα μεταφέραμε στου Ανδρέα το σπίτι. Ρινίζαμε τες οβίδες, βγάzaμε τα καπούλια, αδειάζαμε το εκρηκτικό υλικό από μέσα και το χρησιμοποιούσαμε στις δικές μας κατασκευές. Σε μια περίπτωση κρατούσα το μωρό τους, τη Χριστίνα, το αδελφοτεχνούδι μου. Ήταν εννιά μηνών. Ο Χρυσανθής κρατούσε το ρινί και ρινίζε το καπούλι. Εγώ δίπλα με το μωρό. Εκεί που το ρινίζε έκανε έκρηξη το καπούλι και πετάχτηκαν κομματάκια από το σίδερο, που μας πλήγωσαν ελαφρά στα πόδια και στα χέρια. Μου τρύπησε θυμούμαι το δάκτυλο εκεί στο χέρι που κρατούσα το μωρό και το μωρό δεν έπαθε τίποτε.

Τα βλήματα αυτά ήταν οβίδες με φτερωτή. Τα καπούλια τους είχαν μέσα ειδικό υλικό. Εμείς χρειαζόμαστε το υλικό αυτό για τα δικά μας καπούλια. Μπαρούτι κάναμε μόνοι μας με ανάμειξη καρβουνού κληματόβεργας με νίτρο και κάλλι. Αυτό στην αρχή. Αργότερα αντικαταστήσαμε το κάρβουνο με ζάχαρη και αυτό ήθελε πολλή προσοχή. Δεν έπρεπε να υπάρχει ούτε ίχνος από αυτό στα πάσα της χειροβομβίδας που βιδώναμε, γιατί τότε με την τριβή μπορούσε να γίνει έκρηξη με κίνδυνο να πάρει φωτιά. Εκτός του ότι γεμίζαμε τις χειροβομβίδες με μεγάλη προσοχή, είχαμε και φρουσι με το οποίο φρουσιζαμε καλά τα πάσα της χειροβομβίδας, προτού τη βιδώσουμε.

Μέναμε στο σπίτι του Ανδρέα, όταν πήραμε εντολή για ενέδρα. Ψάξαμε να βρούμε μέρος κατάλληλο. Δεν ήταν και τόσο εύκολο, γιατί οι τόποι μας είναι πεδινοί. Τελικά επελέξαμε το μέρος εκεί στες καλαμιές. Θα είχαμε για κάλυψή μας τα καλάμια.

Ο Ανδρέας Σουρουκλής ήταν ο άνδρας της αδελφής μου της Γεωργίας. Στο χωράφι του της Ξεροπηγής είχαμε το κρησφύγετό μας η αντάρτικη ομάδα και ο Ανδρέας ήταν ο τροφοδότης μας. Εγώ τον οργάνωσα, τον έκανα δηλαδή μέλος της ΕΟΚΑ, κατόπιν εντολής του τομεάρχη μας Μιχαλάκη Ρωσιόδη. Τον επέλεξα, γιατί εκτός του ότι μου ήταν εμπιστός, προσφερόταν και το σπίτι του, που βρισκόταν στην άκρη του χωριού και μπορούσαμε να διακινήθουμε ευκολότερα.

Όταν δραπέτευσε ο Μιχαλάκης Παρίδης και ήλθε σαν υπεύθυνος της περιοχής μας, τον έβλεπα ότι απέκτησε ιδιαίτερες σχέσεις με τον Ανδρέα, ο νους μου όμως δεν πήγε σε δεύτερο κρησφύγετο, το οποίο ο Ανδρέας κατασκεύασε με τον Παρίδη στο σπίτι του και το οποίο κρατούσε μυστικό και από μας ακόμα τους αντάρτες του. Πηγαίναμε τακτικά στο σπίτι του Ανδρέα για μπάνιο και για να ξεκουραστούμε, οι αντάρτες όμως δεν ξέραμε ότι εκεί βρισκόταν μυστικά από μας και ο αρχηγός μας, σε κάποιο χωριστό δωμάτιο, όπου είχε και το κρησφύγετό του. Το έμαθα μετά και μου φάνηκε παράξενο.

Στο κρησφύγετό μας της Ξεροπηγής ζήσαμε για αρκετό καιρό, το είχαμε ως το τέλος του αγώνα. Πολλά περιστατικά μας είχαν συμβεί σ' αυτό.

Ήμουν κάποτε εκεί με το Χρυσανθή Κυριάκου. Θα μετακινούμαστε σε άλλο κρησφύγετο και ο Ανδρέας ήταν εκεί για να μας βοηθήσει στη μετακίνηση. Γίναμε αντιληπτοί από κάποιο βοσκό, οπότε ο Ανδρέας έφυγε τρέχοντας. Υπήρχαν έρευνες των Άγγλων στην περιοχή και φοβόμαστε μήπως επεκταθούν ως εμάς. Είχαμε συνεννοηθεί ότι θα μας έφερναν ένα γαϊδούρι να φορτώσουμε τα πράγματά μας για τη μεταφορά. Την είσοδο του κρησφύγετου αυτού την κλείαμε με ένα μαζί. Υπήρχαν

Θυμάμαι, το βράδυ εκείνο, προτού ξεκινήσουμε, επέμενε να πάει μαζί μας. Δεν ήταν η πρώτη φορά που δεν θέλαμε να τον αφήσουμε να λάβει μέρος σε ενέδρες. Μας είχε στο σπίτι του και δεν ήταν σωστό να διακινδυνεύουμε τη διαμονή μας.

Εκείνο το βράδυ όμως της 31.7.1958 τόσο εγώ, όσο και ο Χρύσανθος Κυριακού επεμέναμε να μη πάει μαζί μας και να πάει στη θέση του ο αδελφός του ο Μιχάλης. Ο Ανδρέας όμως δεν υποχωρούσε: «Όχι, εγώ θέλω να πάω!» Εδώ που τα λέμε, είχαμε και μια ατυχία. Δύο από τα κανονάκια μας, στα οποία πολύ υπολογίζαμε, δεν εξερράγησαν. Ήταν επιτοπίου κατασκευής όπλα τα κανονάκια που λέω. Θυμούμαι ότι στη μάχη εκείνη ο Ανδρέας κρατούσε κυνηγετικό όπλο, εγώ κρατούσα αυτόματο.

Είχαμε συμφωνήσει στην οπισθοχώρηση να πάμε προς την αντίθετη κατεύθυνση για να έχουμε κάλυψή μας την καλαμιά. Το πρόστο του Αντρέα ήταν δίπλα στο δικό μου, στα δεξιά. Βάλαμε πρώτοι εμείς εναντίον των Άγγλων και εκείνοι μας αντεπυροβόλησαν. Είναι γεγονός ότι είχε φεγγάρι, ήταν πανσέληνος. Θυμούμαι ότι, και εγώ για να φύγω, είχαν φύγει όλοι. Συνάντησα τους υπόλοιπους μετά, στο ποτάμι. Ρωτήσαμε αν έφυγαν όλοι και κάποιος είπε: «Ναι, φύγαμε όλοι.» Τον Αντρέα δεν τον είδα εκεί. Υπελόγησα ότι θα είχε φύγει πριν από εμάς, ενώ είχε μείνει εκεί κάτω στο ποτάμι και δεν τον είδαμε.

Το θάνατό του τον έμαθα μετά την κηδεία, που έγινε την επομένη, αφού οι Άγγλοι επέβαλαν κατ' οίκον περιορισμό στο χωριό.

Ο Ανδρέας κτυπήθηκε σε ακάλυπτον όχτο. Πέρασα και εγώ από το μέρος εκείνο στην οπισθοχώρηση, αλλά πήγα πλάγια, έχοντας μπροστά μου την καλαμιά. Ο Ανδρέας ο μακαρίτης στην οπισθοχώρηση έπιασε ευθείαν του όχτου και έμεινε ακάλυπτος. Όπως τον έπιασε η σφαίρα των Άγγλων, έπεσε μέσα στον ποταμό. Για έναν αέρα, ετσάς, θα γλύτωνε.

Μάκης Παπαχαλαράμπος

Η αρχή έγινε με τον αδελφό μου τον Μάκη Παπαχαλαράμπος. Ήταν μαθητής στην Ακαδημία το 1955, όταν άρχισε ο αγώνας της ΕΟΚΑ και μυήθηκε σ' αυτόν. Ήταν δεκαεπτά χρονών, όταν έγινε μέλος του εκτελεστικού στη Λάρνακα. Τον Σεπτέμβριο του 1956 έλαβε μέρος σε κάποια εκτέλεση με το συγχωριανό μας Ανδρέα Αυξεντίου. Καταζητήθηκαν και οι δυο και κατέφυγαν στα κρυφά.

Πέρασαν τέσσερις μήνες χωρίς να τον δούμε. Ένα βράδυ, εκεί που κοιμόμαστε, άκουσα την πόρτα του στάβλου μας που άνοιξε και ξανάκλεισε. Σηκώθηκα. Άκουσα βήματα. Είδα τον αδελφό μου. Φορούσε καπαρτίνα. Μου χαμηλοφώναξε:

«Γιωρκού, μη φοβηθείς, εγώ είμαι.» Κατάλαβα τη φωνή του μέσα στη νύκτα. Ξύπνησα τον άντρα μου. Μπήκε στο μεταξύ μέσα ο αδελφός μου. Φιληθήκαμε. Ήταν μαζί με κάποιον Κίττο από την Αναφωτίδα. Είχα, θυμάμαι, μαγειρευμένη φαβέττα με τηγάνιση, τους ετοίμασα, φάγανε και τους έστρωσα να κοιμηθούν. Για πρώτο βράδυ κοιμήθηκαν στα δεύτερο ανώι. Δεν μπορούσαν όμως να μείνουν εκεί, γιατί ερχόταν κόσμος στο σπίτι και προπαντός η μάνα μας και πιθανόν να τους άκουαν, έτσι τους μεταφέραμε στο δικό μας υπνοδωμάτιο, που ήταν πιο ασφαλισμένοι.

Απ' εκεί και πέρα ξεκινήσαμε να εργαζόμαστε κι εμείς στον αγώνα. Με τη βοήθεια του αντρός μου κάναμε κρησφύγετα έξω στα χωράφια και τους τροφοδοτούσε ο άντρας μου. Μαγείρευα εγώ στο σπίτι και τους έπαιρνε το φαγητό το βράδυ που ερχόταν. Προσποιόταν ότι πήγαινε στο βοσκό που μας πρόσεχε το κοπάδι και ξεγελούσε

τους Άγγλους. Κατά διαστήματα ερχόντουσαν και στο σπίτι να κάνουν το μπάνιο τους, να ξεκουραστούν. Ήταν ο αδελφός μου ο Μάκης, ο Χρύσανθος Κυριακού, ο Ολύμπιος, ο Ηλίας Φιλιαστίδης, αργότερα δε ήλθε και ο Παρίδης.

Ο Παρίδης ήλθε σαν υπεύθυνός τους εδώ μετά που δραπέτευσε. Όταν ήλθε, κάνανε δικό του κρησφύγετο με τον Αντρέα στο σπίτι μας το οποίο κρατούσε μυστικό από τους αντάρτες του, όπως αναφέρω στην αφήγησή μου για τον Παρίδη. Εκείνος έμενε στην αποθήκη, που είναι δωμάτιο χωριστό, μέσα στο οποίο ήταν και το κρησφύγετό του, έτσι οι αντάρτες που έμεναν στο κυρίως σπίτι δεν ήξεραν για τον αρχηγό τους.

Την ημέρα που θα πήγαιναν για την μάχη φώναξε ο Ανδρέας και τον αδελφό του το Μιχάλη. Ήταν εδώ και ο αδελφός μου ο Μάκης και ο Χρύσανθος. Ο Παρίδης είχε φύγει λίγες μέρες πριν. Τους άκουσα που έλεγαν του Αντρέα: «Εσύ να μην πάεις. Να πάει ο Μιχάλης.» Ο άντρας μου όμως επέμενε. Ήθελε να πάει ο ίδιος και όχι ο Μιχάλης. Μαζί τους στη μάχη πήγε και ο Παπαντώνης, ο Γεώργιος Μάρκου, ο Γεώργιος Νικόλα νομίζω, ο Χαράλαμπος Σάββα, ο Παναγής Σάββα... δεν θυμούμαι τους άλλους.

Στα δώματα του χωριού τη νύκτα εκείνη φύλαγαν πολιτοφυλακή οι χωριανοί. Είχαμε φρουρούς στα δώματα, γιατί ξεσηκώθηκαν οι Τούρκοι σε φασαρίες. Το φεγγάρι έφεγγε σαν τη μέρα. Το χωράφι εκεί που έκαναν την επίθεση είναι του πεθερού μου και η τοποθεσία λέγεται Σαμερή.

Ο Παπαντώνης μου είπε ότι τον είδε που κτυπήθηκε, πήγε κοντά του, τον έπιασε από το χέρι, αλλά ήταν νεκρός.

Εγώ άνοιξα το ραδιόφωνο το πρωί και άκουσα στα νέα ότι έγινε μάχη, όπου σκοτώθηκε κάποιος από τους Τρούλλους, αλλά δεν είπε ποιος. «Παναγία μου», έλεγα, «να είναι άραγε ο άντρας μου!»

Προτού ξημερώσει, άκουσα βήματα. Πλησίαζε κάποιος στα κρυφά. Ξυπόλυτος. Πήρα ανάσα. «Παναγία μου!» είπα. Δεν ήταν όμως ο Αντρέας. Ήταν ο Μιχάλης, ο αδελφός του. Ήταν πολύ λυπημένος.

«Γιωρκού», μου είπε, «μη φοβάσαι. Η ενέδρα μας πέτυχε και είμαστε καλά.»

Ρώτησα για τον Αντρέα και μου είπε: «Όπου να 'ναι θα έλθει με τους άλλους.»

Το πρωί κατά τις εννέα η ώρα ήλθαν δύο Άγγλοι και κάθισαν στα σκαλιά της πόρτας μου. Εγώ έμπαίνα, έβγαινα και παρακαλούσα να μη πλησιάσει το σπίτι το άντρας μου. Άλλοι Άγγλοι με τηλεβόα φώναζαν να πάνε όλοι οι χωριανοί, άνδρες και γυναίκες, στο σχολείο. Στα σπίτια να μείνει μόνο μια γυναίκα με τα παιδιά. Πήγανε όλοι. Στο διπλανό μου σπίτι έμεινε η πεθερά μου. Έμεινα κι εγώ εδώ. Στο σχολείο συνέλαβαν τον πεθερό μου και όλα τα αδέρφια του αντρός μου. Είχε την ταυτότητά του μαζί του, είδαν το όνομα «Σουρουκλής» και μάζεψαν όλους τους Σουρουκλήδες. Πήραν τον πατέρα του και τον αναγνώρισε. Τον φέρανε μετά στην πλατεία του χωριού.

Ήλθε ο πεθερός μου στο σπίτι και μου ζήτησε να του δώσω μια φορεσιά του Αντρέα. Ρώτησα τι έπαθε, πού είναι; Μου είπε ότι τίποτε δεν έπαθε, όμως χρειάζεται τη φορεσιά του. Κατάλαβα.

Πήγαμε στην εκκλησία για την κηδεία. Πέρασαμε από την πλατεία του χωριού, όπου τον είχαν στο αυτοκίνητό τους οι Άγγλοι. Πήγα κοντά. Τον είδα. Στο νου μου όμως δεν μπορώ να τον φέρω νεκρό, τον έχω ζωντανό μπροστά στα μάτια μου, όπως ήταν όταν έφευγαν.

Τον φέρανε στην εκκλησία. Πέρασε πρώτος ο αδελ-

φός του από κοντά του, έσκυψε και του φίλησε το χέρι. Το θυμάμαι αυτό. Πέρασα και του φίλησα κι εγώ το χέρι. Έγινε η κηδεία στην εκκλησία και μετά πήγαμε για την ταφή. Οι Άγγλοι δεν επέτρεψαν ούτε καν τ' αδέρφια του όλα να παραστούν. Τη μεγάλη του αδελφή για παράδειγμα δεν την άφησαν να έλθει. Τον θάψαμε με πολλούς Εγγλέζους γύρου-τρυγύρου.

Ήλθαμε σπίτι. Μαζεύτηκαν και οι χωριανοί στο σπίτι μας αργότερα. Ήταν Παρασκευή βράδυ που σκοτώθηκε. Τον θάψαμε Σαββάτο. Ο κόσμος μαζεύτηκε στο σπίτι μας την Κυριακή, ήλθαν όλοι, και συγγενείς και ξένοι.

Ήταν με τες χαρές του όλες τη νύκτα της Παρασκευής, που θα πήγαιναν για την ενέδρα. Τους ετοίμασα να φάνε και μετά να φύγουν. Ο Ανδρέας: « Όχι! Να πάμε πρώτα στην ενέδρα και τρώμε όταν γυρίσουμε. Τώρα είναι η καλύτερη ώρα για την ενέδρα.» Του έμελλε να βιάζεται. Τον περίμενε ο Χάρος κι εκείνος έφευγε να τον συναντήσει με όλες του τις χαρές!

Οι Άγγλοι, που πλάκωσαν το σπίτι μας μετά, έκαναν έρευνες παντού. Φοβόμουν μη τυχόν και ανακαλύψουν το κρησφύγετο, ευτυχώς όμως δεν το βρήκαν. Τους έτρεχα ξοπίσω. Στο μεταξύ, μόλις ακούσαμε για τη μάχη και τον ένα νεκρό, φώναξα την κουνιάδα μου τη Θεοδόσα, που με βοήθησε και κατεβάσαμε από τον ρυτό σάκκους με σιτάρι και το βάλαμε στην είσοδο του κρησφυγέτου. Έβαλα στους ρυτούς τες βούρνες μου που ζυμώνω, τες λούρες (πινακωτές) των ψωμιών και διάφορα άλλα πράγματα του σπιτιού με τη σκέψη ότι ίσως δεν θα μπαίνανε στον κόπο να τα σηκώσουν όλα, όπως και έγινε. Ένας Άγγλος έσπρωχνε το σιτάρι εκεί στην είσοδο του κρησφυγέτου και το ανεκάτευε. Εγώ δίπλα του παρακαλούσα το Θεό να βάλει το χέρι του να μην βρει το μάρμαρο της εισόδου του κρησφυγέτου. Έδωσε ο Θεός και έφτασαν κοντά άλλοι Άγγλοι στρατιώτες με μεγάλες σμίλες σιδερένιες. Αρχισαν να μπήγουν τες σμίλες τους στο σωρό του σιταριού, έτσι σταμάτησε εκείνος που έψαχνε με τα χέρια. Κάρηκα που δεν το βρήκαν, την επομένη όμως έμαθα ότι ο σκοτωμένος ήταν ο άντρας μου. Εβδομήντα μέρες μετά γέννησα ένα κοριτσάκι. Της έδωσα το όνομα του παπιά της Αντρούλα.

Είκοσι επτά μέρες μετά το θάνατο του Αντρέά έπεσε και ο Παρίδης στη Βάβλα.

Γεωργία Ανδρέα Σουρουκλή